

XAVIER MONTOLIU PAULI

Filòleg

NOTÍCIA SOBRE JOAN MARAGALL, TRADUÏT EN ROMANÈS (I)

Resum:

Presentació de la traducció romanesa dels *Elogios* de Joan Maragall, feta l'any 1922, per Alexandru Popescu-Telega. Dades, documentació i context. Projecció exterior de la cultura catalana.

Paraules clau: Maragall — traducció al romanès — *Laude* — Popescu-Telega — Joan Estelrich

Abstract:

Presentation of the Romanian translation of *Elogios* by Joan Maragall, done in 1922, by Alexandru Popescu-Telega. Data, documents and context. Internacional projection of Catalan culture.

Key words: Maragall — translation into Romanian — *Laude* — Popescu-Telega — Joan Estelrich

1. Preliminar

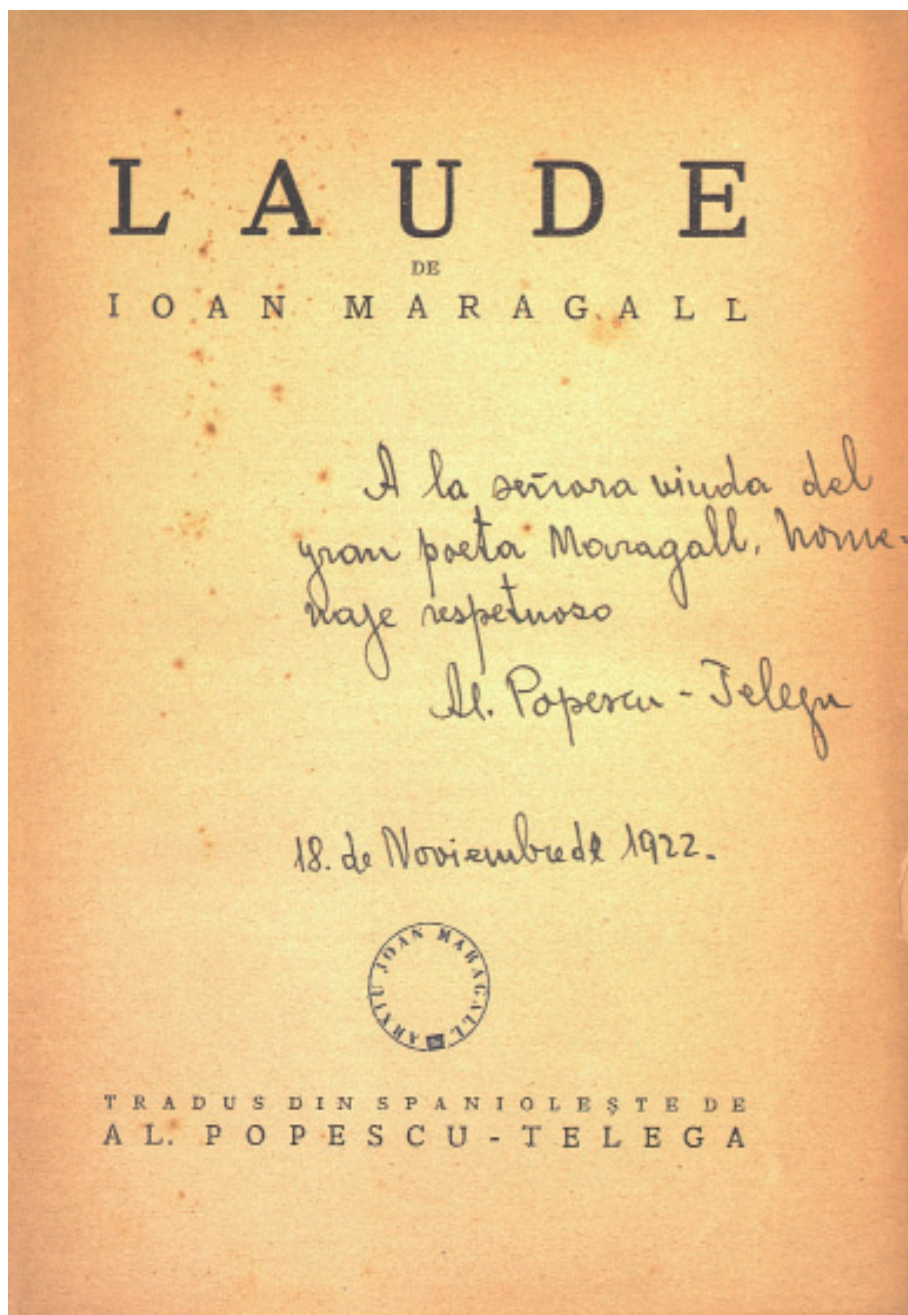
Amb aquest títol genèric, pretenem donar notícia en dos articles sobre les informacions, ressenyes i traduccions de Joan Maragall aparegudes en revistes i diaris romanesos i catalans. En el primer article, el present, tractarem del llibre *Laude*, la traducció romanesa dels Elogis de Maragall feta per Al. Popescu-Telega, i publicat l'any 1922 a proposta de Joan Estelrich. El segon és previst que reuneixi la informació de l'aplec de traduccions al romanès de l'obra de Maragall, poesia majorment, apareguda sobretot arran de la notícia de l'òbit del poeta, i també l'article publicat en romanès per Ramiro Ortiz, «Un mistic catalan: Juan Maragall», l'any 1915.¹

Aquestes dues contribucions es complementen amb el testimoni enviat per Nicolae Coman, autor de la darrera traducció de Joan Maragall al romanès, publicada amb el títol *Excelsior* i que conté un centenar aproximadament de poemes del poeta. El llibre ha aparegut l'any 2011, en el marc de l'Any Maragall, i l'ofereix l'editorial bucarestina Meronia que dirigeix la catalanòfila Jana Matei, dins la col·lecció Biblioteca de Cultură Catalană.²

1 Vg. l'article del professor de la Universitat Complutense de Madrid Juan M. RIBERA LLOPIS, «Notícies i traduccions catalano-romaneses al llindar del nou-cents. Material de treball», dins *Actes del catorzè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009, vol. I, p. 383. Ramiro Ortiz, d'origen italià, era professor a la Universitat de Bucarest. Segons Popescu-Telega era un amic comú de Joan Estelrich i d'ell mateix. Estelrich rebrà l'article «Un mistic catalan: Juan Maragall» a finals de l'any 1920, des de Bucarest, gràcies a la intervenció del traductor italià de Maragall, Alfredo Giannini, de Nàpols, també amic d'Ortiz, que en aquell moment es trobava en aquesta mateixa ciutat, com un «nuovo spunto per la rubrica "Catalunya enfora"».

2 El text de Coman és recollit en aquest mateix fascicle d'*Haidé*. Hom pot consultar el catàleg de la col·lecció de l'Editorial Meronia a: <http://www.meronia.ro/colectii/biblioteca-de-cultura-catalana.html>.

D'aquesta manera, amb aquests tres apunts quedaria establerta una primera presentació de l'obra traduïda de Joan Maragall, en el marc de l'itinerari sobre la projecció i la recepció d'obres catalanes en romanès.³

Dedicatòria autògrafa del traductor Al. Popescu-Telega a la pàgina de guarda de la seva traducció *Laude*; llibre enviat des de Bucarest a Joan Estelrich, per a la vídua de Joan Maragall, Clara Noble, el 18 de novembre de 1922, fa ara exactament noranta anys

3 Agraïm la gentilesa de la professora Diana Moțoc, de la Universitat Babeș-Bolyai, (Cluj-Napoca, Transsilvània) per haver-nos facilitat la lectura de l'article «Traducerile între catalană și română; istoria recentă a unei întâlniri culturale», («Traducțiuni entre català i romanès: la història recent d'un encontre cultural»), en curs de publicació.

2. Entre Joan Maragall i Joan Estelrich: cap a la traducció *Laude* d'Al. Popescu-Telega

Amb data 30 de novembre de l'any 1922, el director d'Expansió Catalana, Joan Estelrich,⁴ enviava una nota mecanografiada a la senyora Clara Noble, remetent-li en nom propi i en el del senyor Popescu-Telega, un «exemplar acabat d'arribar de Bucarest, de la traducció rumanesa dels *Elogis* del seu il·lustre espòs».⁵ Afegia Estelrich: «el pròleg meu és un estudi sobre la figura de l'excels poeta». I acabava sentenciant: «És la primera obra catalana que s'hagi posat en llengua rumanesa» i per comiat un «son devotíssim», i signava.

L'exemplar en qüestió és un petit llibre enquadernat, de 152 pàgines, publicat l'any 1922 a l'editorial Cultura Națională, dins de la col·lecció Literatura Universală, una col·lecció dirigida pel professor V. Pârvan⁶ –informacions que consten a la portadella, on també hi ha el logotip de l'editorial en forma de segell rodó que conté un auriga de quatre cavalls de regust hel·lènic. A la pàgina següent, a la part superior, sota el títol del llibre, *Laude*, hi ha el nom imprès de l'autor Ioan (transcrit així en romanès) Maragall, seguit de la dedicatòria autògrafa en castellà del traductor, centrada en la pàgina: «A la senyora viuda del gran poeta Maragall, homenaje respetuoso». El nom manuscrit sense signar d'Al[exandru] Popescu-Telega i la data, «18 de Noviembre de 1922» –ni tan sols dotze dies de la seva expedició des de la capital romanesa (!). En aquesta mateixa pàgina, a la part inferior, s'hi diu, imprès, que el llibre ha estat traduït del castellà i el nom del traductor: «Tradus din spaniolește de Al. Popescu-Telega». A la guarda anterior de la contracoberta hi figura el preu del llibre que era de 30 lei, i en la contraguada, s'hi va escriure, a mà, el número de registre d'entrada a l'Arxiu Joan Maragall: R. 255. Consultant la llibreteta corresponent als ingressos de l'Arxiu, R.255 és el número correlatiu d'ordre d'entrada de les obres. Sorprenentment, la data d'entrada correspon al 20 de juliol de 1957 (!). L'exemplar porta el segell de l'Arxiu Joan Maragall-Biblioteca de Catalunya.⁷

A la carta, Estelrich considera que es tracta de la primera obra catalana que «s'ha posat» en romanès, i exclusivament en aquest sentit també coincideix amb la professora romanesa Domnița Dumitrescu, de fa anys afincada als Estats Units, quan en un article en castellà de 1979 ja deia que «Telega es el autor de la primera traducció del catalán al rumano de una obra íntegra, a saber *Loores*, por Juan Maragall, que se publicó en Bucarest en 1922 con el título *Laude*».⁸ Una afirmació que havia estat formulada amb

4 Sobre Expansió Catalana (plataforma creada el 1919, i fins a la Guerra Civil) i Joan Estelrich (Felanitx, 1896 – París, 1958) vg., entre altres, les *Actes de les jornades Estelrich, en ocasió del cinquantenari de la seva mort*, [Palma-Felanitx, octubre de 2008], Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Consell Insular de Mallorca, 2010. Agraïxo la generosa disposició i els entusiastes ànims de Sílvia Coll-Vinent i d'Isabel Graña, dues especialistes en Joan Estelrich, per fer recerca en el fons Estelrich, dipositat a la Biblioteca de Catalunya.

5 Pel que fa a la llengua catalana, hem adaptat l'ortografia a la norma vigent, llevat dels mot Romania i derivats, per deixar constància de la fluctuació ortogràfica. Pel que fa a l'ortografia en llengua rumanesa, i en el cas de mots romanesos abreujats o mal transcrits en documentació catalana o castellana, afegim al costat de la primera aparició, i entre claudàtors, el nom correctament ortografiat. Si no s'indica altrament, totes les traduccions del romanès són nostres.

6 Vasile Pârvan (1882-1927) historiador i assagista romanès. Professor de la Universitat de Bucarest i membre de l'Acadèmia Romanesa.

7 Un altre exemplar dels *Laude* es troba dipositat al fons de la BC, sense signatura del traductor però, amb la mateixa enquadernació i un millor estat de conservació. La data d'ingrés d'aquest exemplar, segons consta a la BC és del 29 de desembre de 1922. És evident, doncs, que els llibres foren intercanviats i que l'exemplar autògraf que el traductor va enviar a la vídua fou donat a la Biblioteca de Catalunya entorn d'aquesta data. Posteriorment, com veurem per la correspondència de l'any 1953, la família Maragall va mirar d'aconseguir un altre exemplar, que va obtenir finalment el 1957.

8 Dumitrescu també va anotar: «Pero quien ha hecho más que todos, quizás, en aquel tiempo [scil. durant els anys vint], para la difusión de los valores culturales catalanes entre los lectores rumanos ha sido el hispanista Alexandru Popescu-Telega, miembro correspondiente de la Real Academia Española de la Lengua. Telega es el autor de la primera traducción del catalán al rumano de una obra íntegra, a saber *Loores*, por Juan Maragall, que se publicó en Bucarest, en 1922, en la colección de literatura universal cuidada por V. Pârvan con el título de *Laude*, prologado por Juan Estelrich»; vg. Domnița DUMITRESCU, «Ecos

anterioritat, cinquanta anys abans, l'any 1930, per Nicolae Iorga⁹ –professor del traductor Popescu-Telega–, arran del seu viatge a Catalunya:¹⁰ «Catalanii sânt cunoscuți la noi printr-o singură traducere a unui mare scriitor, a unui distins poet, Maragall»; és a dir, «els catalans són coneguts a casa nostra [Romania] per una única traducció d'un gran escriptor, d'un distingit poeta: Maragall». Es refereix, evidentment al llibre *Laude*. Sobre aquest mateix llibre, el doctor Joan M. Ribera apuntava la hipòtesi, més que encertada, d'identificar-lo amb el volum conjunt d'*Elogis* del repertori de Lluís Bertran,¹¹ i comenta: «ens atrevim a identificar[-lo] amb una traducció des del castellà i amb el títol de *Laude*».

Efectivament, el contingut del llibre, la traducció del qual es va fer dels *Elogios* publicats per G. Gili,¹² conté els elogis en la seva totalitat, encapçalats pel suara citat pròleg d'Estelrich¹³ –el nom del qual apareix al final del pròleg, transcrit en romanès, Ioan Estelrich, i amb la data de redacció d'aquesta introducció, «Mallorca, toamna anului 1921», és a dir, la tardor anterior de la seva publicació.

Però és gairebé un any abans que Estelrich enviés la nota manuscrita a Clara Noble que trobem, sembla, la primera notícia pública, a la premsa, de l'anunci d'aquesta traducció. Concretament a *La Veu de Catalunya*, a l'edició vespertina del diari del dimarts 27 de desembre de l'any 1921 (any 31. núm. 8041). Precisament sota un titular com «L'expansió catalana» i l'epígraf de «Notes diverses», s'informa que: «L'expansió de les nostres lletres –l'expansió que no vol dir simplement exportació, sinó conquesta– arriba a les terres germanes de Romania. Per cura del professor Popescu-Telega està a punt de sortir la traducció rumanesca dels *Elogis* de Maragall, amb pròleg de Joan Estelrich. La revista dominical *Ideea Europeană*,¹⁴ de Bucarest, s'ocupa sovint dels nostres autors. Assenyalem-hi un article de Popescu-Telega, sobre Santiago Rusiñol». La notícia ve sense signar, però sembla fàcil deduir pel mateix títol i pel fet de considerar que Estelrich havia deixat Mallorca per establir-se a Catalunya, reclamat per la Lliga, per incorporar-se a la redacció de *La Veu de Catalunya*, que podria ser-ne l'autor.¹⁵

catalanes en la cultura rumana», *Cahiers roumains d'études littéraires*, núm. 1, 1979, p. 21-29.

9 El contacte entre Estelrich i Iorga el propicia el president de la Mancomunitat de Catalunya, Puig i Cadafalch, amic personal de Iorga. Puig i Cadafalch anima Estelrich a adreçar-s'hi; aquest ho fa el 19 de novembre de 1921, en tant que «chargé d'un bureau pour l'étude des questions internationales et pour faire connaître la Catalogne [...] à l'étranger». Li explica que ja està en contacte amb Popescu-Telega i s'ofereix per facilitar-li informació sobre Catalunya. L'intercanvi epistolar entre tots dos esmenta també els títols de llibres que s'envien o es demanen, de temàtica podríem dir-ne genèricament bizantina –alguns d'aquests títols es publicaran traduïts al català.

10 Viatge recollit al llibre *O mică țară latină: Catalonia și expoziția din 1929. Note de drum și conferințe*, Bucarest, Editura Casei Școalelor, 1930. S'està preparant una edició crítica en català d'aquest llibre.

11 En el repertori de Lluís BERTRAN, *La literatura catalana a l'estranger*, Barcelona, Comissariat de Propaganda de la Generalitat, 1937, s'hi recullen, de Joan Maragall, dues traduccions del romanès: l'«Elogi de la poesia», i els *Elogis*.

12 Vg. l'article d'Isabel GRAÑA «Itinerari intel·lectual en el pensament de Joan Estelrich» dins J. MONTSERRAT MOLAS, P. CASANOVAS (eds.), *Pensament i filosofia a Catalunya II: 1924-1939*. Barcelona, Inheca, 2003, p. 197-215: «[Estelrich] inicia la seva tasca editorial en una casa de prestigi com era l'aeshores editorial de Gustau Gili» (cit., p. 206), segurament des de 1917 fins a 1919, i realitza, conjuntament amb Josep Maria Capdevila, la direcció de l'obra completa de Joan Maragall (cit., p. 210).

13 *Ibid.* i vg. nota 47 sobre altres pròlegs d'Estelrich.

14 La revista *Ideea europeană* es va publicar entre 1919 i 1928. Apareguda durant l'època d'entre guerres, el professor Costea Simion (Universitat Babeș-Bolyai) considera que la revista persegueix amb coherència una direcció: el de comprendre l'acte cultural com un acte vital d'un poble, el de la sincronització amb la cultura europea i la conformació d'una comunitat cultural europea, situada per sobre de les fronteres polítiques i reconeixent un únic lema: la supremacia de l'esperit. Per una explicació divulgativa respecte a la investigació sobre «l'humanisme regenerador» sorgit després de la Primera Guerra Mundial, i el paper d'Estelrich, vg. Sílvia COLL-VINENT, «Cultura del esperit en la Europa de entreguerres», *La Vanguardia*, 21 de març de 2012.

15 Vg. I. GRAÑA, *op. cit.*, p. 205: «Estelrich haurà d'abandonar en breu [Mallorca] perquè serà reclamat per la Lliga per tal d'incorporar-se a la redacció de *La Veu de Catalunya* [...] per formar part del cos de redacció». Ella mateixa ens facilita directament aquesta informació extreta d'un currículum que el mateix Estelrich devia enviar a Joan Pons i Marquès, que diu textualment: «Desde 1916 hasta 1936, colaborador, redactor, miembro del Comité Directivo o Director de la empresa editorial del diario *La Veu de Catalunya*, de Barcelona». La qual cosa significaria –segons Graña– que Estelrich havia estat relacionat amb *La Veu* des d'abans de venir de Mallorca.

A més d'aquella nota mecanografiada, dipositada a l'Arxiu Joan Maragall, hi ha, aparentment, quatre cartes més relacionades directament o indirecta amb el llibre *Laude*. Dues signades pel mateix Estelrich,¹⁶ en dates anteriors a l'esmentada en començar aquest article, sempre adreçades a la vídua de Maragall, i dues més de posteriors, ja de l'any 1953, enviades des de la Sala Parés, per Helena Maragall, a Aurel «Rauta» [scil. Răuță], també romanès, resident a Madrid i professor de la Universitat de Salamanca. En fem un repàs seguint l'ordre cronològic.

Amb data 3 de novembre de 1922, Joan Estelrich adreça una missiva mecanografiada d'una bona pàgina, a la vídua de Maragall, on li explica com «en diferents ocasions, de tres anys ençà, m'ha plagut ocupar-me de l'obra admirable del seu difunt espòs, en les meves tasques de propaganda dels valors espirituals de Catalunya a l'estranger. Sobre el pensament i la lírica de Maragall, he donat conferències a França i a Portugal, i he publicat estudis i articles en revistes i diaris d'Itàlia, Beskonja [sic], Flandes [sic], i les Amèriques. Crec haver-li enviat algun exemplar d'aquests articles».¹⁷

Després d'aquesta introducció, ell mateix considera que aquesta «propaganda intensa» ha començat a donar fruits, «aconseguint interessar a amics meus, literats, perquè comencessin a traduir l'obra maragalliana. Així els professors Popescu-Telega, de Rumania i Alfredo Giannini de Nàpols han traduït els *Elogis* en rumanès i en italià respectivament. Per a pròleg d'aquestes versions, tinc escrit jo mateix un extens estudi biogràfic i crític de l'enyorat poeta».¹⁸ (Es deu tractar del pròleg que ha escrit a Mallorca, la tardor del 1921, si bé el fons Estelrich no conserva el document original d'aquest pròleg). És força curiós que aquesta carta, datada l'any 1922, sembli ser el primer document privat que posa en antecedents a la vídua sobre la traducció romanesa dels *Elogis* («perquè comencessin a traduir l'obra maragalliana»), quan, com hem vist, gairebé un any abans, el 1921, se n'havia fet un anunci públic a la premsa: «està a punt de sortir la traducció rumanesa».

El tercer paràgraf d'aquesta missiva fa referència al tema dels drets de traducció: la petició del permís a la vídua per a les dues llengües. Estelrich considera que «per a la versió rumanesa, espero, no hi haurà cap dificultat. La moneda està tan depreciada en aquell país i els homes de lletres hi viuen tan modestament, que bé podem agrair-los, encara, que vulguin destinar llur temps a la nostra literatura».¹⁹ En canvi, per a la traducció italiana considera que podria donar algun producte, ell mateix ha proposat a Gustau Gili, l'editor, que concedís gratuïtament el permís per a la primera edició dels *Elogis*, amb la condició que «si després en vinguessin d'altres, seria hora d'estudiar quins drets podrien demanar-se». I argumenta que «sense facilitats, és difícil que el nom del poeta es propagui per Itàlia amb la difusió que es mereix. El traductor Sr. Giannini ha fet gratuïtament el seu treball; jo tampoc no he de percebre res pel meu estudi preliminar; moltes gestions han estat fetes, però totes topen amb la negativa dels editors a satisfer cap dret». Després d'altres detalls, la carta acaba amb el «son devotíssim servidor» i la signatura.

16 No ha aparegut documentació sobre l'epistolari entre Clara Noble i Joan Estelrich al Fons Estelrich, malauradament
17 Vegeu també de Joan ESTELRICH, *Per la valoració internacional de Catalunya*, Barcelona, Editorial Catalana, 1920. A tall d'exemple de la seva activitat divulgativa, i també gràcies a la informació facilitada per Isabel Graña, al *Dia de Mallorca* del 23 de novembre de 1921, Josep Pla ressenya una conferència d'Estelrich als «salones del Círculo de Bellas Artes de Lisboa» sobre «Maragall i l'iberisme».

18 Per a la traducció italiana de Maragall, vg., Gabriella GAVAGNIN, *Classicisme i Renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

19 La moneda romanesa, el leu (el lleó romanès), entre els anys 1919-1922 va patir una desvalorització accelerada, a causa de l'emissió massiva de bitllets per poder cobrir el dèficit públic i també per substituir les divises estrangeres que encara circulaven pel país després de la Unificació de Romania el 1918. La unificació monetària tingué lloc el 1920 per part de la Banca Generală Română.

Amb data del 27 de novembre del mateix any, Estelrich es torna a adreçar a la vídua per agrair-li la lletra que ella li havia enviat el 14 de novembre,²⁰ «autoritzant-me» a publicar les primeres edicions romanesa i italiana dels *Elogis*. També l'informa que l'edició romanesa està molt avançada, «segons acaba de comunicar-me el prof. Popescu-Telega». I acaba: «tinc l'esperança de poder enviar-li abans de Nadal el primer exemplar que arribarà a Barcelona», tal com hem vist que s'esdevindrà. I com sempre rebla la missiva amb el «son devotíssim».

La primera recensió que hem trobat d'aquesta traducció és a la revista bucarestina *Convorbiri literare*,²¹ núm. 12, de desembre de 1922. Ve signada amb un pseudònim: Craioveanul,²² que Domnița Dumitrescu identifica amb el mateix Telega, però que consultant la comissió de direcció de la publicació *Năzuința*²³ feta a Craiova a la mateixa època i on precisament Popescu-Telega va col·laborar durant un bon temps i fins i tot dirigir un parell d'anys, hi apareix el nom de Ioan Dongorezi i al costat, i entre parèntesi, Craioveanul, el seu pseudònim. En qualsevol cas Craioveanul ressenya en una pàgina dos llibres traduïts per Popescu-Telega, tal com diu al títol de l'article: «*Laude de I. Maragall și [i] Iubirea iubirilor* [El amor de los amores] de Ricardo León», traduïdes de l'espanyol per A. P. Telega. S'hi diu:

La importància de les traduccions creix proporcionalment amb l'encariment de les edicions estrangeres i amb el desinterès de l'estat davant d'aquest problema, un problema molt precisament a l'ordre del dia. Per tal que una traducció provoqui una llàgrima, cal que el traductor estigui preparat i faci realment una selecció i a més de talent, conegui profundament tant la llengua de la qual tradueix com la llengua materna, o la llengua a la qual tradueix. De la quantitat de traduccions aparegudes recentment –la majoria mediocres o submediocres– aquests dos llibres reclamen la nostra atenció. I la reclamen primer de tot pel valor intrínsec de les obres, després pel fet que són traduccions fetes directament de l'espanyol, i finalment perquè la traducció és feta amb paciència i realment amb gran destresa. A *Laude* s'hi apleguen algunes de les pàgines més expressives de Maragall, la veu de la Catalunya irredempta. A través de l'armònic conjunt dels *Elogis*, se'n desprèn amb límits precisos, la concepció de Maragall, el poeta de la Belleza, entesa com a revelació de l'essència per la forma, per Maragall, que ens deixa com a culminació, una veritable ètica de l'abandonar-se a Déu.

A continuació, fa una breu ressenya del llibre de León. El tercer paràgraf està dedicat al «distingit traductor» i a la seva cura i mèrit per haver tingut l'habilitat de deixar sentir en romanès «els elements característics dels estils dels grans poetes espanyols». La ressenya s'acaba amb una única reserva, prou subtil, sobre el preu:

Aquesta edició, tant pel que fa al preu com a la forma, és una veritable edició de luxe. S'imposa el més aviat possible, que els dos treballs apareguin en romanès, però que ho facin amb un preu el més baix possible. Només aleshores la «Cultura Națională» podrà aconseguir totalment l'objectiu que persegueix.²⁴

Just mig any després de l'arribada a Barcelona de la traducció, de nou *La Veu de Catalunya*²⁵ es fa ressò d'aquesta traducció. Amb el títol «Catalunya enfora» i el subtítol «La traducció romanesa dels *Elogis* d'En Maragall», el col·laborador del diari Ignasi Bo i Singla,²⁶ escriu una ressenya prou extensa

20 Sense còpia a l'Arxiu Joan Maragall.

21 [«Converses literàries»]. Revista mensual literària, que en aquella època es publicava a Bucarest.

22 «El craioveà», literalment és el gentilici de la localitat romanesa de Craiova.

23 Revista publicada a Craiova, entre els col·laboradors, hi figura en el frontispici de la portada també Popescu-Telega, de la qual en va ser director entre 1928 i 1929.

24 Recordem que el nom de l'editorial on s'han publicat és precisament Cultura Națională.

25 Núm. 8420, any 33, del 25 de maig de 1923, edició matí.

26 Si bé al fons Estelrich hi ha documentació creuada entre ells dos, cap dels documents disponibles aporta cap dada

del pròleg i del contingut del llibre, així com de l'hispanista i traductor. La ressenya diu:

És meritòria i fructuosa l'obra d'expandir a altres terres les valors literàries de la nostra. Suara aquesta tasca ha conquerit un país llunyà, d'ànima llatina, com és Romania, que ha pogut apreciar en els *Elogis* d'En Maragall un matís dels més intensos i característics de l'ànima catalana. La versió de tan belles pàgines, de formós sentit d'universalitat, és deguda a Alexandre Popescu-Telega, eminent professor a Craiova, molt conegedor de la literatura hispànica, i que porta el suggestiu títol de *Laude*.

A continuació, informa de l'editorial, la col·lecció, i tot seguit passa a descriure el contingut:

Constitueix el llibre una bella edició, discreta, curiosa; i, per referències, sabem que la traducció és impecable. Cal consignar l'aparició d'aquest llibre, puix és el primer volum català incorporat a la literatura romanesa i se'ns diu que ha tingut un gran acolliment a Romania, on els millors intel·lectuals l'han traduït i hom parla de fer-ne una nova edició, en la qual es traduiran algunes mostres de la lírica d'En Maragall, com «El Cant espiritual» i altres.²⁷

Segueix l'explicació de l'origen de la traducció, que ja coneixem:

[...] la iniciativa de la traducció és deguda al nostre amic en Joan Estelrich i a l'«Expansió Catalana», que dirigeix, veritable ambaixador de les nostres lletres en països estrangers l'un, i fort vincle de relacions l'altra, per a donar a conèixer la nostra terra, els nostres poetes i prosistes, els nostres pensadors i artistes. Al treball d'aixecar aquí al més alt nivell la cultura correspon el fer-nos conèixer a fora, creant llaços d'afecte amb esperits selectes i posar-nos en el món de les possibilitats de captar amistats perquè les nostres lletres tinguin l'apreci degut al seu valor.

Tot seguit comenta el pròleg, del qual ens n'ocuparem al punt 3. I conclou:

Aquest llibre *Laude* és l'inici d'una sèrie de traduccions de lírica i d'assajos crítics, morals i filosòfics catalans. Serà un ressò de nostra viva veu, un llaç de germanor amb aquells pobles, un motiu de què ens vulguin i ens estimin. Pren Catalunya un lloc en la «Literatura universală» finestra oberta de Romania al món, i aconseguim així aquella capacitat i força que esperits orbs i fanàtics ens neguen dintre Ibèria. Hem de restar agraïts que homes eminents com Popescu-Telega i V. Pârvan siguin els que ens mostrin en aquells països. Un cant, un poema, un llibre genial, poden ésser la crida d'un poble, i la satisfacció de conèixer la seva literatura la veu amiga que respon més enllà de les fronteres...

Per acabar aquest apartat sobre el context documental de la traducció, recuperem ara també la correspondència de l'any 1953, que havíem anunciat. De les dues cartes que hi ha a l'Arxiu Joan Maragall datades aquest any sembla desprendre's que l'exemplar amb la dedicatòria autògrafa de Telega ja no estava en possessió de la família en aquell moment, i que n'estaven buscant un duplicat. Efectivament, el document autògraf havia estat donat a la Biblioteca de Catalunya en data 29 de desembre de 1922, segons consta en el registre d'ingrés del llibre. Posteriorment, si més no, a partir de 1953, segons la correspondència conservada, la família va voler aconseguir un altre exemplar.

sobre la traducció romanesa de Maragall. Confiem que ben aviat tot el fons Estelrich pugui haver estat catalogat.

²⁷ No hi ha notícia de cap altra edició, si tenim en compte el que Iorga (1930) ens diu sobre aquesta publicació: «Cred că această carte, de o inspirație cu totul deosebită de a noastră, n'a avut prea mult succes»; la traducció fa: «Crec que aquest llibre [es refereix a *Laude*], d'una inspiració del tot diferent de la nostra, no va tenir molt d'èxit. Posteriorment, van aparèixer traduccions de poemes en revistes romaneses».

En una primera carta mecanografiada remesa des de la Sala Parés, sense data, adreçada al professor de romanès Aurel Răuță, de la Universitat de Salamanca, però per indicació de la «librería Española de Rue de Mazari de París», «els fills» de Maragall s'hi adrecen per esbrinar si és possible d'obtenir d'alguna manera el llibre *Laude* de Popescu-Telega, «traducción del español al rumanes de los *Elogios* de nuestro padre», i hi afegeixen «las señas siguientes: Joan Maragall. Laude. A.L. Popescu Telega. Tradus din spanioleste Bucaresti [sic]», i el sol·liciten per a incorporar-lo a l'«Arxivo de la Obra de Juan Maragall» on «tenemos recogidas todas las publicaciones y críticas». Aurel Răuță²⁸ escriu una carta mecanografiada, adreçada a la senyoreta Helena Maragall –la filla gran del poeta–, a la Sala Parés, amb data 30 de maig de 1953, responent-li que havia trobat la seva carta del 13 de maig, a Salamanca, «referente el libro traducido por mi compatriota Popescu-Telega». Afirmar conèixer el llibre, i constata que «en España no lo he encontrado por ninguna parte». Afegeix ser un gran admirador del poeta, i per aquest motiu «le prometo que en uno de mis viajes a Francia o Italia, intentaré procurar este libro. De Rumanía como Vd sabe estamos completamente separados,²⁹ sin comunicación, así que el único camino es buscarle fuera de mi país». I s'acomiada «quedando con esta promesa en firme», i la signatura. Segons consta en el registre manuscrit de l'Arxiu, el 20 de juliol de 1957, va ingressar-hi un exemplar donat pel traductor.³⁰

3. Al. Popescu-Telega i la traducció *Laude*. Pròleg de Joan Estelrich

Al. Popescu-Telega era el nom amb què Alexandru Popescu, nascut a la localitat de Telega el 1889, signava el seus llibres, és conegut en la historiografia romanesa. Hispanista de prestigi al seu país, dictà conferències per Europa,³¹ l'any 1939 va entrar com a professor al Departament de Llengua i Literatura espanyoles de la Universitat de Bucarest, i des de 1944, també ho fou al Departament d'Italià. L'any 1941 va esdevenir membre corresponent de la Reial Acadèmia Espanyola. És considerat un dels primers romanistes i hispanistes professionals romanesos, que va contribuir al coneixement de les particularitats de les literatures peninsulars a Romania. No debades va comptar amb l'aval dels reconeguts Nicolae Iorga i Iorgu Iordan –d'altra banda dos bons coneixedors de la literatura catalana, a l'ensems que traductors– per ser nomenat professor del departament, desenvolupant una tasca docent i d'investigació i preparant estudis sobre escriptors de les llengües romàniques –és clar, també del castellà–³²

28 Aurel (també Aureliu / Aurelio) Răuță va establir-se a Espanya a començaments dels anys quaranta, a Madrid concretament. L'any 1940 la Unió Soviètica va obligar Romania a retornar-li Bessaràbia i la Bucovina del nord, mentre que l'Alemanya nazi atorgava el nord de Transsilvània a Hongria i Dobrogea, a la costa, a Bulgària. El setembre de l'any 40 el mariscal Antonescu va fer un cop d'estat per recuperar aquests territoris. L'any 1941, Răuță que havia estat conseller personal del ministre d'Agricultura, abandona per sempre Romania, establint-se primer a Alemanya, després a Itàlia, i definitivament a Espanya. Agrònom de formació, a Salamanca estudia Filologia Romànica, i esdevé professor de romanès, entre els anys 1946 i el curs 1982/83. Va dedicar-se també a fer obres filantròpiques; segons ens informa Viorica Pâtea, fou «autor de la primera gramàtica rumana para españoles fechada en 1948 y fundador de la Asociación Hispano-Rumana»; vg. també l'article de Fernando SÁNCHEZ MIRET, «Rumanística en la Universidad de Salamanca» *Philologica Jassyensia*, núm. 2, 2006, p. 257-261, consultable on-line: http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/II_2_miret.pdf.

29 El 1947 s'havia proclamat la República Popular de Romania, i l'any 1952 assumia el poder Petru Groza que va governar fins el 1958. Durant el seu mandat el rei Mihai I fou obligat a abdicar, i es va consolidar el regim comunista.

30 Vg. *supra*, nota 7.

31 Per exemple, es fan ressó a *La Veu de Catalunya*, núm. 11487, del 6 d'abril de 1933, edició matí.: «El distingit hispanista romanès doctor Popescu-Telega, dictà una conferència sobre la personalitat filosòfica de don Miguel de Unamuno, en la fundació universitària Carol I, sota els auspicis de la Universitat Lliure de Bucarest».

32 Obres d'autors espanyols com Cervantes, Lope de Vega, Ricardo León, Camilo Castelo Branco, Calderón de la Barca, Lope de Vega, Dolores Medio, Miguel de Unamuno, Juan Ramón Jiménez, Manuel Machado, Vicente Blasco-Ibáñez, entre altres. Vg. Iorgu IORDAN «Los estudios hispánicos en Rumanía», dins *Actas del Primer Congreso Internacional de Hispanistas* [Oxford 6-11 de setembre de 1962], ed. de Frank Pierce i Cyril A. Jones, Oxford, The Dolphin Book, 1964, p. 327-334 (consultable on-line: http://cvc.cervantes.es/literatura/aih/pdf/01/aih_01_1_032.pdf).

tant clàssics com contemporanis seus, i també la poesia llatinoamericana. A més a més fou el primer en traduir al romanès autors catalans,³³ començant per Joan Maragall, però també a estudiar l'obra de Santiago Rusiñol.³⁴ La seva activitat com a articulista el va portar a col·laborar amb la majoria de la premsa periòdica i literària del moment. Va morir a Bucarest el 1970.

El pròleg del llibre porta el biogràfic títol romanès de «Ioan Maragall (1860-1911)», si bé durant la vintena de pàgines Estelrich hi desenvolupa –com ell mateix havia informat a la vídua i Bo i Singla ressenyava– tota una presentació crítica sobre l'obra de Maragall, i particularment sobre els *Elogis*, i ho fa a través de cinc divisions, i una coda final d'agraïment on el prologuista explica que aquestes línies no tenen ni de bon tros la pretensió de recollir tota la rica personalitat de Maragall, sinó que «la finalitat de les quals és la de contribuir potser que el lector es faci una idea més àmplia sobre el nostre poeta i sobre el seu apostolat a Catalunya». El darrer paràgraf és d'agraïment, primer al traductor, i després al professor Diego Ruiz, per les observacions fetes.

En efecte, la ressenya que Bo i Singla fa del pròleg, que confessa haver llegit en la seva versió original, és prou fidedigna del que s'hi diu. Gosem copiar-la en bona part. Comença així:

Exposar qui era Maragall, les seves idees, el valor que entre nosaltres té i la seva influència a Catalunya, no era cosa planera per un traductor exòtic. Aquesta presentació, que podríem dir-ne religiós homenatge a un home, havia d'ésser feta per un català, i amb una ponderada cura, que el llegidor estrany, en conèixer l'obra, en conegués l'autor. Aquesta tasca difícil, que no es podia perdre en lloança exagerada ni podia deixar d'esmentar certs detalls i antecedents, se l'ha empresa el mateix Estelrich. Vint pàgines d'un pròleg condensen la meritòria tasca, i els que hem llegit l'original, veiem com és justa la semblança i no li discutim el títol d'Estudi de l'insigne autor d'*El Comte l'Arnau*. D'En Maragall, entre les seves virtuts i la seva obra tota, destaca la influència que exercí durant la seva vida, i el mestratge que encara exerceix després de la seva mort. Guiada d'esperits selectes, recull el del poble, i l'aixeca a un pla superior, convertint-lo en cosa nacional. Com un gresol que purifica les desferres i en treu l'or, el seu estil, el seu pensament, ço que constitueixi la seva doctrina, senyala

33 Pel que hem pogut consultar del fons Estelrich dipositat a la Biblioteca de Catalunya, no s'hi troba cap còpia de la correspondència entre Estelrich i Popescu-Telega de l'època de la traducció romanesa de Maragall. En canvi, sí hi ha correspondència posterior, sobre la seva primera trobada personal. Amb data 24 de juliol de 1929, Popescu-Telega s'adreça a Estelrich des de Madrid anunciant-li la seva intenció de «no sé cómo conseguir ver a Vd. cuanto antes [...] no quisiera marcharme de este encantador país aunque muy caluroso país, sin haber tenido el gusto de estrecharle a Vd. la mano [...] Por lo demás quisiera aprovechar esta ocasión para conocer a los escritores catalanes de cuyas obras me daría por dichoso si pudiera hacer una antología en rumano. Lo más sencillo sería, seguramente, tomar el tren y venir a Barcelona; pero –hay que contar siempre con este adversativo humano- no es tan sencillo como parece a primera vista [...]». De quatre dies més tard és la resposta que Estelrich li remet, dient-li: «aunque muchas personas están fuera, podrá Vd. conocer buen número de nuestros escritores, las redacciones de los periódicos, algunos clubs, etc». I afegeix: «Tendré vivísimo gusto en conocer personalmente a Vd». Popescu-Telega va viatjar a Barcelona i va conèixer Estelrich. Malauradament, i sense explicació de la justificació, Popescu-Telega hagué de partir de Barcelona precipitadament a començaments d'agost. Popescu-Telega li ho comunica el 3 d'agost de 1929, aquest cop en llengua francesa, recordant-li que «je me souhaite autre chose, comme je vous le disais, que de pouvoir vous faire dire autant de nous, les roumains, quand vous viendrez –je l'espère– et vous repartirez un jour de mon pays». I li encarrega «de m'excuser auprès de M. Olwer» per la seva marxa. Fruit d'aquesta trobada personal seguirà una breu correspondència de cara a establir contactes intel·lectuals i acadèmics entre les dues cultures, contactes que Estelrich anomenarà l'«asunto de aproximación hispano-rumana», i que es concretaran en un viatge a Bucarest –Estelrich ja havia estat als Balcans el gener del 1928, però n'havia hagut de tornar per «consagrar-me a la organización de la Exposición del Libro Catalán en Madrid» (carta del 9 de gener de 1928, d'Estelrich a Pedro Prat de Soutzo, aleshores ambaixador d'Espanya a Bucarest)– programat per al febrer de 1931, viatge que s'endarrerirà al març a causa de les eleccions del resultat de les quals Estelrich en sortirà elegit diputat a Corts. El maig de 1931 el diputat Estelrich és convidat a participar a la primera reunió del Comité Hispano-Rumano, «à la Légation de Roumanie en Espagne, à Madrid». Els seus contactes amb la cultura, la política i l'economia romaneses s'aniran intensificant posteriorment, i mereixen un estudi específic, ja en curs de preparació.

34 El mateix inclourà un capítol sencer dedicat a Santiago Rusiñol i la seva obra, en el seu llibre *Lecturi romanice. Studii din literaturile neo-latine* [Lectures romàniques. Estudis sobre les literatures neollatines], Bucarest, Editura Casei Școalelor, 1939.

la plenitud d'un temps, aquell en què acaba en el *modernismo* del final del segle passat, i la norma i ducta que com a columna de foc guia les generacions intel·lectuals de començos del present. Iniciador, llum entre tenebres, verb de la terra, l'apel·la el prologuista, i recollint encertats conceptes d'En Dídac Ruiz, assenyala el seu credo poètic, la seva doctrina estètica, l'amor a la vida, la perfecta espiritualitat, el culte a la naturalesa, i aquella bondat innata que tota la seva obra respira. Dolç és el seu misticisme i fervent l'amor a la pàtria, i en el benestar propi ressurt un ambient de tolerància i un afecte al dissortat que sols pot tenir qui de la virtut ha fet un empar contra tot el que sigui baix i groller. Així de l'home es passa a l'obra que és examinada en tots els seus caires. «Ço que en ell hi havia de romàntic –es resumeix en el pròleg– sostenia ço que en ell hi havia de burgès. Era poeta per simpatia, per amistat envers tot, per abundància de cor. *Cor cordium* podria dir-se-li amb tanta justícia com a Shelley. També com una gran amistat, sentia la pàtria; així vivia i actualitzava l'ensomni patri del catalanisme». Sent el món sensible i el món interior, i així és el poeta enyoradís emotiu, inquiet al mateix temps que aconsoador. La seva gran cultura li fa sentir tots els problemes de diversos temps i de distints estats d'ànim, i al recés de l'art adoctrina, com en la bellesa fa reviure la cançó popular, en una bella fantasia posada arran de terra, com en el celebrat *Comte l'Arnau*. La seva fe religiosa, incommovible, no està mancada d'un sentiment de paganisme. L'amor universal el fa estremir de goig i recull totes les imatges que encarnin la vida. Un comentari sobre l'Elogi de la Poesia i un altre sobre l'actuació civil d'En Maragall, tanquen el pròleg, al final del qual es donen les gràcies a En Popescu-Telega pel seu treball. Tot el pròleg és un cant al moviment ascensional de Catalunya.

En el primer apartat del pròleg, Estelrich presenta el poeta a la seva ciutat natal, considera que «la seva personalitat tindrà sempre un lloc al capdavant de la història de les arts catalanes», i destaca «la influència que exercí durant la seva vida i el mestratge que encara exerceix després de la seva mort» ja que l'artista influeix sobre les elits i sobre el públic a través dels articles, i que Maragall, en contrast amb el romanticisme castellà, retorna a la poesia veritable, l'art de la paraula, el culte a la Bellesa. Cita Diego Ruiz quan proposa que el credo poètic i el talent del poeta han de ser entesos com una «doctrina de l'abandonament», que tendeix cap al misteri, i l'esperit, ja que Maragall –mecenes de l'esperit–, s'abandona a tot el que li arriba. No en va «l'art que domina millor és l'art dels elogis». A continuació, parla de la vida de Maragall, l'adequació entre la vida de l'home i el medi, però també dels seus problemes i de les crisis que va tenir. «La vida de Maragall és com el seu estil, un estil abandonat a la inspiració del moment». Estelrich parla de la contemplació de Maragall, per les coses, la gent, els fets, deixant-se portar per l'èxtasi que li provocava tot el que contemplava de la vida. Ho lloava, ho elogiava. «Home i estil, vida i cant, es trobaven en ell com juxtaposicions de la seva pròpia vida».

La secció següent la dedica a la Mort. De com Maragall no perd la fe davant de la mort, i que el millor elogi del poeta a la mort és dir que no existeix. Maragall no concep la mort com una felicitat més gran que la vida. És aquí on parla del «Cant Espiritual». L'abandonament contemplatiu es constitueix a partir de dos mètodes: la visió infantil i immediata del món sensible i la meditació del món interior. En el primer estadi, el poeta vola; en el segon, aprofundeix, dramatitza, sense adonar-se, aquelles primeres impressions. Estelrich parla aleshores de Maragall com un poeta nostàlgic, com el més «saudosos», «enyoradís» dels poetes catalans. I conclou com d'aquesta manera Maragall aproxima l'ànima catalana i mediterrània a la lusitana i atlàntica, tot i que lluita contra aquesta nostàlgia, aferrant-se a la fe, o bé, altres cops, caient en braços d'un epicureisme gairebé horacià.

El cercle que conforma la vida humana, «el poeta confessa amb Dant que l'Amor constitueix el gran ressort de la vida, però no vol que aquest amor quedi isolat». Estelrich parla de com Maragall canta

l'esposa o el fill nouvat, des d'un estat net d'esperit. Per a tal condició «cal una gran intensitat i sinceritat expressiva que prové del ritme creador transhumanitzat gràcies a l'ajuda de la paraula. El poeta se situa en un estadi permanent de passivitat, de recepció, de feminitat –d'abandonament». «La seva paraula és viva» i els silencis místics s'imposen per l'emoció. Aquests silencis afirmen el misticisme del poeta. A continuació, Estelrich es demana i es respon com Maragall ha pogut bastir la seva vasta obra, sense artifici. Creu que com que Maragall era un místic, la unitat, harmonia i proporció de la seva obra se sosté sobre l'experiència, el gust, el talent, però que en definitiva tot queda reduït al seu abandonament essencial. Considera que Maragall no ha entès la potència creadora de la voluntat, tot i haver tingut el privilegi d'admirar Nietzsche, del qual Estelrich informa que fou el primer traductor al català. I continua desenvolupant el tema de la voluntat, citant també Schopenhauer, o incorporant-hi Manuel de Montoliu. En definitiva, «l'elogi de la poesia hauria de significar la manera personal de concebre i de crear del poeta». I acaba l'apartat avaluant la seva obra lírica des de les primeres poesies que tendien cap al poema dramàtic fins arribar a la gran tragèdia amb el poema «El comte Arnau». Estelrich dedica uns quants paràgrafs del pròleg al que ell considera «el poema central de la producció de Maragall». És del parer que, en aquest poema, Maragall hi canta l'amor paternal, el conjugal, els personatges llegendaris tràgics, la religió, la pàtria, el comiat, el retrobament, la nostàlgia, la maledicció, el prec –tot queda inclòs en aquesta obra. Maragall vol donar valor als herois populars, els revesteix d'una poesia nova, pretén aprofundir en la psicologia del català fent-ho a través de les creacions col·lectives, obtenint un veritable èxit.

Després d'explicar la llegenda i de parlar de qui era el comte Arnau i com és presentat, Estelrich planteja què fa Maragall amb la llegenda. Hi aboca la comprensió del que és la vida que ell mateix tenia. Segon, empelta amb el germanisme la llegenda. «El protagonista del poema no és el comte Arnau sinó la cançó popular del comte Arnau». El fet que el Comte hagi abandonat la Llei de l'Amor, que és l'essència de la vida, fa que hagi de vagar per trobar la seva ànima que ha deixat a la terra. Tan sols el poble, on s'ha quedat l'ànima, podrà transfigurar-lo. Estelrich dóna notícia aquí «de com el poeta ha conegut el món nòrdic; de com un Arnau ha llegit Nietzsche i posseeix una biblioteca de tots els Herois Romàntics». Parla de la tècnica de construcció del poema. I es pregunta què en queda del poema. Segons el prologuista: una inspiració poètica fonamentada en el catalanisme i el germanisme, i un heroi sortit de les menudeses d'un poble –el català, lligat fortament a l'ascendència dels herois romàntics. I alguna cosa més: un «escòlium» «d'una sòbria mesura dantesca on convergeixen les grans inspiracions maragallianes: l'amor conjugal, el paternal, el burgès, tots dignificats». «El tema i el personatge del "Comte Arnau" són inèdits en la nostra literatura. Nous investigadors, noves interpretacions se succeiran. Confiam que seran presentades amb bona mesura i respecte per la nostra llatinitat catalana».

Per acabar, Estelrich aborda l'obra de Maragall en conjunt, des d'una perspectiva prou catalanista, i opina que tota «va encaminada a interpretar la fe de la tradició, de l'espiritualitat i de l'enyor del poble català». «Tota la seva obra és catalana des del primer fins la darrera línia». Afegeix que «a pesar del seu caràcter, Maragall ha estat la veu del poble [...] lluitant per la nostra ciutadania». Maragall coneixia molt bé no les nostres vides individuals sinó la col·lectiva, «la vida col·lectiva d'un poble que no era modern: en la nostra arrogància individual s'hi troba la nostra ineficàcia col·lectiva». «Maragall seguia dia a dia el pas de la Ciutat, els ideals incomplets [...] sempre estava enamorat de la Ciutat [...] perquè sempre trobava motius per estar-ne enamorat». Estelrich parla de les implicacions cíviques del poeta, i d'aquí enllaça amb la conclusió de Bo i Singla abans esmentada sobre «el moviment ascensional de Catalunya» des d'un punt de vista patriòtic, citant versos de Maragall («Catalunya amunt») o bé esmen-

tant símbols com les muntanyes, flors o plantes per celebrar la llibertat.

A continuació del pròleg, i sense cap índex –ni anterior o posterior– hi ha la traducció íntegra dels elogis –que evidentment mereixeria una anàlisi comparativa. Aquí, i tall de conclusió provisional, n'assenyalarem tan sols els títols en romanès i, entre claudàtors afegim el títol corresponent segons el volum de la sèrie castellana de l'obra completa de l'edició dels *Elogios* de Gustau Gili publicat l'any 1913, des de la qual Popescu-Telega va abocar la traducció: «Laude I, II» [«Preliminar»], «Despre iubire» [«Del amor»], «Despre cuvânt» [«De la palabra»], «Despre poezie I, II, III, IV» [«De la poesía»], «Despre popor» [«Del pueblo»], «Despre teatru» [«Del teatro»], «Despre danț» [«De la danza»], «Despre traiu» [«Del vivir»], «Despre grație» [«De la gracia»], «Despre o după amiază de august» [«De una tarde de agosto»].

Rebut el 27 d'agost de 2012
Acceptat el 15 de setembre de 2012